

УДК 159.937.51:75-053.4

Турчин Т. М., Сухенко Н. Ю.

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ МИСТЕЦТВА ЖИВОПИСУ ДОШКІЛЬНИКАМИ

У статті зазначено, що у психологічному розумінні сприймання – це психічний процес відображення в мозку людини предметів та явищ в цілому. Його своєрідність зумовлюється особливостями самого мистецтва, специфікою художнього образу як найважливішої естетичної категорії. В естетичному вихованні істотне значення мають дві його сторони: розвиток сприймання властивостей предметів зображених в творах живопису і залучення дитини до практичної діяльності, переносу сприйнятого у самостійно створені зображення. При спостереженні предметів і явищ навколишнього життя у дітей старшого дошкільного віку спостерігається швидкий емоційний відгук на яскравий колір, блискучу поверхню; неповторність елементів, симетрію у розташуванні частин, конструктивну стрункість предмета, виразність силуету.

Ключові слова: сприймання, мистецтво, живопис, форма, величина, колір, світло, тінь, дошкільники.

Постановка проблеми. Мистецтво живопису займає особливе місце серед інших естетичних цінностей і має високий виховний потенціал. Воно відіграє істотну роль у формуванні художнього досвіду, особистісних оцінок, естетичних суджень та емоційних відгуків дітей дошкільного віку. Мистецтво живопису розкривається за допомогою творів живопису, які несуть у собі естетичну та художню цінність. Сприйняття творів живопису різних жанрів (зокрема, натюрморту) проявляється у вираженні дитиною естетичних почуттів, емоцій, суджень, об'єктивної оцінки, що свідчить про певний рівень естетичної вихованості.

Проблемам естетичного виховання і роль в ньому живопису присвячено багато публікацій. Розробкою питань: теорії художньо-естетичного виховання займалися (Б. М. Теплов, Г. С. Костюк, І. А. Зязюн, І. Ф. Надольний, В. Ф. Передерій, О. В. Киричук, Т. І. Цвеліх, Б. Т. Ліхачов, Л. Т. Левчук, Б. П. Юсов, О. М. Семашко), естетичного виховання засобами різних видів мистецтва (Д. Б. Кабалецький, Б. М. Неменський, Є. В. Кв'ятковський, В. О. Сухомлінський, Л. О. Горюнова, Л. Г. Коваль, З. М. Новлянська, О. Н. Рудницька, Г. С. Тарасенко, А. М. Федь, Ю. У. Фогт-Бабушкін, Л. О. Хлебнікова, Г. П. Шевченко, О. П. Щолокова), специфіки естетичного виховання дітей дошкільного віку (Є. О. Фльоріна, Н. Б. Зубарева, Т. С. Комарова, Н. О. Ветлугіна, Н. С. Карпінська, Р. І. Жуковська, В. О. Єзикеєва, І. Л. Дзержинська, Н. П. Сакуліна, Т. Г. Казакова, Б. М. Неменський, Р. М. Чумічова, Л. В. Компанцева, Л. Ф. Шкаріна, Е. В. Белкіна, Л. М. Шульга, К. І. Ковальчук та ін.).

Науковці і практики стверджують, що естетичне виховання особистості здійснюється шляхом використання усіх засобів мистецтва. Мистецтво живопису виділяє твори живопису як важливий засіб естетичного виховання.

Мета статті полягає у з'ясуванні дошкільниками особливостей сприймання мистецтва живопису.

Результати теоретичного дослідження. У загальнопсихологічному розумінні сприйманням (перцепцією) називають відображення предметів і явищ світу у момент їх дії на органи чуттів людини. Воно тісно пов'язане з відчуттями, що відображають окремі властивості або якості навколишнього світу: зелений горошок, червоний мак, холодна вода, кислий борщ, черствий хліб, гарячий чай. Але якщо відчуття проживаються лише як властивості того чи іншого предмета, то сприймання – це відображення цілісного, відображення того, що діє на органи чуттів саме в певний момент у цілому. Відчуття входять у структуру сприймання, яке є більш складним психологічним процесом. Як правило, при цьому психологи підкреслюють, що відчуття і сприймання збирають конкретні враження про навколишню дійсність, її факти і події, пам'ять зберігає накопичені відомості, а їх перетворення і осмислення відбувається з допомогою уяви і мислення [3].

Тому зазначимо, що у психологічному розумінні сприймання – це психічний процес відображення в мозку людини предметів та явищ в цілому, у сукупності всіх їх якостей та властивостей при безпосередній дії на органи чуття [2].

Будучи внутрішнім психологічним актом, функцією людської психіки, сприймання водночас не зводиться до того первинного процесу, який виділяють психологи у ланцюжку: відчуття – сприймання. Його своєрідність зумовлюється особливостями самого мистецтва, специфікою художнього образу як найважливішої естетичної категорії, що поєднує в собі засіб

відображення і пізнання, осмислення і оцінки проблем людського буття, вираження ставлення до нього. Відтак процес художнього сприймання належить до найскладніших духовних процесів у житті людини. Його складність, як свідчить логіка нашого викладу, зумовлена складністю функціонування самого мистецтва, в якому вплив на реципієнта-дошкільника виявляється не вербально, втілюючись у систему образів, стиль, жанр.

Учені-психологи О. В. Савченко, Ю. О. Приходько, В. У. Кузьменко відзначають, що процес сприймання відбувається у взаємозв'язку з іншими психічними процесами особистості: уявою, мисленням, мовою, пам'яттю, увагою, почуттями, емоцією, волею. Проте, художнє сприймання має ряд властивостей, що виділяють його як особливий феномен, розуміння і осмислення якого потребує знання не тільки закономірностей психології, а й звичайно естетики.

В естетичному вихованні істотне значення мають дві його сторони: розвиток сприймання властивостей предметів зображених в творах живопису і залучення дитини до практичної діяльності, переносу сприйнятого у самостійно створені зображення. Естетичне сприймання наука розуміє широко, важливу роль тут відіграє сенсорне виховання, яке дає дітям можливість розрізняти, за допомогою зору та дотику, форми, розмір (величину), колір, місцезнаходження у просторі.

Науковець Н.Б. Зубарева, виділяє наступні етапи сприйняття властивостей предметів зображених в творах живопису:

- I. Сприйняття предмета в цілому.
- II. Аналіз предмета, його зорове обстеження.
- III. Визначення будови предмету, його форми, величини, місцезнаходження у просторі.
- IV. Виділення кольору, відтінків, світла, тіні.
- V. Розгляд предмета в цілому.

Проходження вищезазначених етапів, на думку автора, гарантує розвиток високого пізнавального рівня сприйняття у старших дошкільників, що обумовлює формування у дітей естетичного оцінюючого ставлення до сприйнятого, яке в свою чергу формує уміння бачити прекрасне, потворне, у дитини розвиваються естетичні уявлення і почуття, творча уява, самостійна творча діяльність, удосконалюються моральні почуття.

Дослідниця Н.Б.Зубарева, наголошує, що в процесі образотворчої діяльності створюються сприятливі умови для розвитку естетичного сприйняття та емоцій, які поступово переходять в естетичні почуття, що сприяють формуванню естетичного відношення (судження) до дійсності тобто спроможність, спостерігаючи естетично цінний об'єкт або явище, свідомо виділяти ті його якості та властивості, наявність яких дозволяє віднести його до категорії красивого. На думку автора, такими властивостями є колір, форма, композиція, вдале просторове розташування, інтонаційна виразність тощо. Виділення властивостей предметів (форми, будови, величини, кольору, розташування в просторі), сприяє розвитку у дітей почуття форми, кольору, ритму – компонентів естетичного почуття [1].

Особливість сприймання старшими дошкільниками кольору у мистецтві живопису досліджували Е. В. Лебедева, Н. П. Сакуліна, Є. О. Фльоріна, Є. І. Ігнат'єва, Є. Г. Ковальська, вони встановили, що діти старшого дошкільного віку досить швидко сприймають колір (колерит), що виражається через емоційну реакцію на колір та кольорове сполучення зображеного предмету. Науковці встановили, що при спостереженні предметів і явищ навколишнього життя у дітей старшого дошкільного віку спостерігається швидкий емоційний відгук на яскравий колір, блискучу поверхню; неповторність елементів, симетрію у розташуванні частин, конструктивну стрункість предмета, виразність силуету. Завдяки емоційному відгуку естетичні почуття стають більш глибокими і усвідомленими в міру розвитку і збагачення сприйняття в уявленні дітей, вони відчують їх, сприймаючи більш складні властивості явищ: різноманітність форм, багатство кольорів, кольорних сполучень. На думку Є. І. Ігнат'єва, безпосереднє естетичне почуття, яке виникає при сприйнятті гарного предмета, його складових елементів, наприклад: відчуття кольору, коли естетичне почуття виникає від сприйняття красивих кольорово-сполучень: яскраві зірки на темному небі, золотаво-жовті квіти кульбаб в зелені трави; темне пальто і яскрава (або світла) шапочка. Діти сприймають колір як засіб розкриття основної думки змісту зображеного, оцінюють настрій та естетичну цінність твору живопису, сприймають світ та уявні образи. Автори наводять такі приклади: картина О. Б. Богаєвської "Гості", дитина зосереджує увагу на розмаїтті фарб та робить висновок, що художник передав святковий настрій – день народження дівчинки; картина Д. Д. Жилінського "Грає Святослав Ріхтер" дитина відчуває сумний настрій, який митець передав через коричневий і блакитний колір. Важливо зазначити, що діти помічають задумливе обличчя піаніста і відмічають, що він під звуки музики про щось думає, це дає підстави стверджувати, що діти старшого дошкільного віку здатні зосередитись і визначити сюжетну лінію, зрозуміти особливості художнього образу, помітити зображувальні засоби, які використав художник: розташування предметів на площині аркушу паперу, передачу рухів, характер художнього образу (міміка обличчя, губи, очі).

На думку науковців, важче дітям дається виділення композиційної побудови картини, тому що діти по-різному сприймають твори живопису, їх багатоплановість, поліфункціональність композиції, складність сюжету. Діти, за даними досліджень Н. Б. Зубаревої, легко виділяють композиційний центр (якщо запитання поставлене точно і правильно вихователем), але їм складно відповісти на питання, чому художник розмістив на картині людей саме так і що він хотів цим підкреслити. Діти засвоюють, що композиційний центр можна виділити кольором, величиною, формою. Пізніше діти вже самостійно з'ясовують різні засоби композиційного рішення, проте встановлювати залежність між композицією і основною ідеєю картини діти ще не можуть. Вони потребують допомоги педагога, який вчить їх вдивлятися в картину. Якщо зміст картини викликає у дітей інтерес, то вони самостійно починають уважно роздивлятися її, робити цікаві для себе відкриття. Наприклад розглядаючи репродукцію картини художника Т. П. Осовського "Сини", картину складну, в ній відбиття болю, горя людей, які втратили близьку людину – батька (в картині своєрідне композиційне рішення, тут – незаповненість простору четвертою людиною), діти говорять, що тут в лівому куті – пусто. Починають задумуватись, аналізувати, чому художник залишив це місце пустим, і роблять висновок, що може у них помер тато. Вони швидко розуміють, завдяки своїй дивній дитячій проникливості і умінню емоційно переживати з іншими, зміст картини, що сини і мама прийшли до моря ловити рибу і згадали тата, їм важко без сильного тата, але вони дружні, вони всі працюють, і замість тата мамі допомагає її син. І відразу роблять висновки, що художник написав картину для того, щоб люди побачили, як важко без тата і без мами, і що картина переповнена сумом і роздумами.

Дані досліджень М. Чумічової та Л. Компанцевої переконують, що сприймати самостійно ритм, лінію, світлотіні в творах живопису старші дошкільники спочатку не можуть. Це вміння формується в систематичній роботі по ознайомленню з творами живопису. При розгляданні оригіналів картин в музеї діти звертають увагу на різну техніку письма. Вони говорять, що мазки тут грубі, товсті, а тут їх майже не видно, вони дрібні, діти намагаються зрозуміти, чому художник саме так написав свою картину. Для покращення розуміння творів живопису К.І. Ковальчук рекомендує проводити зустрічі з справжнім мистецтвом в музеї, що чинить на дошкільників більш сильний емоційний вплив, ніж репродукції, внаслідок чого у дітей виникає почуття ритму, помічається ритмічна стрункість предмета, ритмічне розташування його частин, сприймається гармонійність форми предмета, формується відчуття пропорції, конструктивної цілісності зображення. Отже, розвиток всіх цих почуттів безпосередньо пов'язаний з тонкістю відчуттів: колірних, просторових, рухових, чим тонше діти розрізняють кольори і відтінки кольору, тим більш глибоко вони можуть відчувати радість від сприйняття красивих кольоросполучень, поступово набуваючи здатність до елементарних естетичних суджень (про явища життя, про предмети створені людиною, про твори мистецтва).

Спостереження естетично цінного об'єкта або явища зображеного у творі живопису, за твердженням Е. В. Белкіної, викликає у дитини не лише специфічні почуття та емоції, а й більш складні і глибокі прояви – естетичні переживання. В наслідок чого виникає потреба у співпереживанні, обміні враженнями, збереженні в пам'яті образу об'єкта, що справив враження, повторне переживання позитивних емоцій, бажання відобразити об'єкт засобами художньої діяльності, крізь призму індивідуальних особливостей своїх бажань, відчуттів, емоційних вражень. Вивчення продуктивної діяльності дітей дошкільного віку Т. Г. Казаковою, Р. М. Чумічовою, Н. А. Курочкиною у сфері мистецтва живопису, дають підстави говорити про суспільну значимість продуктів художньої творчості дітей їх естетичну довершеність та виправданість цілеспрямованого навчання розуміти красу поєднання фарб, ліній, ритмічності.

Дослідження О. П. Долинної свідчать, що діти старшого дошкільного віку можуть визначати моральну цінність змісту картини, розуміти її характер, пізнавальну цінність художнього твору, естетичну цінність змісту картини, але досягається це лише при активному, емоційному керівництві вихователем процесом сприймання. Наприклад, Картина О. О. Пластова "Вечеря тракториста", дитина говорить, що художник розказав про працю хліборобів, щоб ми знали, як вони працюють – з ранку і до заходу сонця, і робить висновок, що це для того, щоб виріс хліб і щоб ми його берегли. Про естетичну цінність змісту картини, діти дошкільники розповідають з особливим емоційним настроєм. Наприклад, картина "Сінокос", художника О. Пластова, дитина говорить, що художник сам побачив різнокольорові луки, красиві і запавні від квітів, що настрої у нього став радісний і він розказав про цю красу всім.

Видатні дослідники дитячої художньої творчості значну роль в художньо-естетичному вихованні відводять ознайомленню дітей з кращими зразками творів живопису, формуванню у них досвіду естетичного сприймання мистецтва. Вони наголошують, що статичність образів образотворчого мистецтва допомагає дитині без забруднень зосереджувати свою увагу на тих об'єктах і явищах, що часто залишаються поза її увагою в процесі повсякденного спілкування зі світом.

Педагогічна цінність використання натюрморту в дошкільному віці полягає у тому, що ми можемо розвивати зорову та емоційну чутливість дітей, здатність захоплюватись, дивуватись, радіти

розмаїттю барв, образів, звуків в навколишньому світі, милуватись виразністю ліній, форм, кольору при розгляданні предметів побуту, дарів природи, об'єктів старовини, витворів народних майстрів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, натюрморт як жанр живопису має великі мистецькі і педагогічні можливості. Педагогічна цінність використання натюрморту в дошкільному віці полягає у тому, що ми можемо розвивати зорову та емоційну чутливість дітей, здатність захоплюватись, дивуватись, радіти розмаїттю барв, образів, звуків в навколишньому світі, милуватись виразністю ліній, форм, кольору при розгляданні предметів побуту, дарів природи, об'єктів старовини, витворів народних майстрів. Образотворче мистецтво, в тому числі і живопис, має позитивний вплив на емоційно-творчий настрій і естетичні почуття дітей, стимулює інтерес до самостійних занять творчістю. Візуальність, як головна риса художнього образу в мистецтві натюрморту допомагає дітям реально уявити форму, колір, пропорції, стан розташування предметів на площині аркуша, зрозуміти ритм і співрозмірність як прийоми художнього відображення у власних малюнках. Естетичне сприймання дітьми мистецтва натюрморту сприяє більш глибокому пізнанню естетичних сторін дійсності, на яких базується їх власна творчість.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розробці методики використання мистецтва натюрморту в освітньо-виховній роботі з дітьми дошкільного віку.

Використані джерела

1. Зубарева Н. Б. Эстетическое воспитание средствами изобразительного искусства / Н. Б. Зубарева // Дошкольное воспитание. – 1996. – №9.
2. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : [навчальний посібник] / В. В. Рибалка. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.
3. Словник психолого-педагогічних понять і термінів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://osvita.ua/school/psychology>

Turchin T. M., Sukhenko N. Yu.

THE PECULIARITIES OF PERCEPTION PAINTING BY PRESCHOOL CHILDREN

The article states that in the psychological sense the perception is a mental process of reflection subjects and phenomena in general in the human brain in the totality of their qualities and properties with the direct effects on the senses of perception at the same time is not limited to the primary process, which emit psychologists in the chain: sense – perception. Its uniqueness is caused by the peculiarities of the art, the specific artistic image as the most important aesthetic category that combines reflection and perception, understanding and evaluating the problems of human existence, expressing attitude to it. Its two sides are significant in aesthetic education: the development of perception properties of subjects that are depicted in painting and involving the child to practice, transfer of perceived in a self-created image. By means of the approach of observing the subject, the child once again feels the aesthetic sense, but for the development of aesthetic perception it is very important when meeting with a subject or phenomenon, emphasize its beauty or use imaginative comparison. While observing subjects and phenomena of life in preschool children appeared a quick emotional response on bright color, shiny surface; unique elements, symmetry in arrangement of parts, structural symmetry of the subjects, and the severity of the silhouette. Observations aesthetically valuable object or phenomenon that is depicted in the painting, awoke in a child not only specific feelings and emotions, but also more complex and profound manifestations – aesthetic experiences.

Researching the productive activity of preschool children in painting gives grounds to speak about the social significance of children art products and their aesthetic perfection.

Therefore, psychological and pedagogical science considers the aesthetic perception of painting as an emotional perception of the world, has a positive effect on emotional and creative mood and aesthetic feelings of children, stimulating interest to creative self-study.

Key words: *perception, art, painting, shape, size, color, light, shadow, preschool children.*

Стаття надійшла до редакції 13.12.2016 р.